

ICAN 2017
NOBEL
PEACE
PRIZE

LATEN WE REALISTISCH ZIJN

**ELF ANTWOORDEN OP VEELGESTELDE
VRAGEN EN OPMERKINGEN
OVER KERNWAPENS**

Inhoudstafel

1. "Kernwapens voorkomen oorlog, ze beveiligen ons."	3
2. "Geen enkel land zal ooit echt kernwapens gebruiken – ze dienen slechts als afschrikking."	3
3. "De geest is uit de fles. Je kan kernwapens niet uitbannen zolang de technische kennis om ze te maken blijft bestaan."	4
4. "Geen enkel land zal zijn kernwapens opgeven zolang andere landen ze nog bezitten."	4
5. "Kernwapens opgeven kan alleen in democratieën. Autoritaire regimes zullen nooit toetreden tot een verdrag dat kernwapens verbiedt."	5
6. "Kernwapens opgeven resulteert in meer conventionele wapens en hogere uitgaven voor defensie."	5
7. "Je zal nooit weten of een land zijn kernwapens echt heeft vernietigd; sommige landen zullen wapens verbergen om later te gebruiken."	6
8. "Een verdrag dat kernwapens uitbant doet er niet toe als geen van de kernwapenlanden toetreedt. Het is nutteloos om te pleiten voor ontwapening in een forum waarin geen kernwapenlanden zitten."	6
9. "Het militair-industrieel complex en de wapenindustrie zullen elke ernstige vooruitgang in kernontwapening tegenhouden. Het is onrealistisch om te verwachten dat we die machtige economische belangen kunnen verslaan."	7
10. "Het nucleair Non-proliferatieverdrag (NPV) en het Alomvattend kernstopverdrag (Comprehensive Nuclear-Test-Ban Treaty – CTBT) zijn de centrale verdragen voor kernontwapening. We zouden onze inspanningen daarop moeten concentreren omdat het TPNW beide andere verdragen dreigt te verzwakken."	8
11. "Wat met terroristen? Jullie aanpak zegt niets over terroristische groeperingen die kernwapens verwerven."	8
Over ICAN en de auteur	10
Over het VN-Verbodsverdrag op kernwapens (UN Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons - TPNW)	10

1. “Kernwapens voorkomen oorlog, ze beveiligen ons.”

Vaak wordt beweerd dat kernwapens oorlog voorkomen, “strategische stabiliteit” waarborgen of “ons beveiligen”.ⁱ Daar bestaat echter geen enkel bewijs voor behalve de correlatie tussen het bestaan van kernwapens en het feit dat er (nog) geen derde wereldoorlog is uitgebroken. Toch stellen we vast dat er reeds agressies geweest zijn tegen kernwapenstaten.

Een voorbeeld hiervan: Argentinië viel in 1982 de Falklandeilanden binnen, die Brits overzees gebied zijn. Een arsenaal van duizenden kernwapens heeft de Verenigde Staten niet kunnen beschermen tegen de tragische terroristische aanslagen van 11 september 2001 en heeft de terroristen er in de eerste plaats ook niet van weerhouden. Het is naïef en onrealistisch om te verwachten dat kernwapens agressie kunnen tegenhouden of ons ertegen kunnen beschermen.

Meer nog, als kernwapens werkelijk een betrouwbare barrière zouden vormen tegen oorlog en mensen zouden beschermen, waarom moedigen kernwapenlanden dan niet meer landen aan om deze wapens te verwerven? De meeste regeringen begrijpen daarentegen dat kernwapens gevaarlijk, destabiliserend, ongericht en potentieel rampzalig zijn.

Honderdeenennegentig landen hebben zich aangesloten bij het nucleair Non-proliferatieverdrag (NPV) van 1968 dat het verwerven van kernwapens verbiedt.ⁱⁱ De Verenigde Staten, Rusland, China, Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk hebben vrijwillig een wettelijke verplichting geaccepteerd om over ontwapening te onderhandelen (Artikel VI van het NPV) in ruil voor het aanvaarden, door bijna alle andere landen, van de wettelijke verplichting om nooit kernwapens te verwerven. Kernwapens beveiligen niemand; integendeel, zij bedreigen miljoenen mensenlevens iedere dag opnieuw.ⁱⁱⁱ

2. “Geen enkel land zal ooit echt kernwapens gebruiken – ze dienen slechts als afschrikking.”

De theorie van nucleaire afschrikking vereist dat de dreiging met het gebruik van kernwapens geloofwaardig is. Om deze reden werden in 2017 meer dan duizend kernwapens in hoge staat van paraatheid gebracht.^{iv}

We hebben weet van een verontrustend aantal incidenten, bijna-ongelukken en -rampen sinds 1945. En wellicht zijn er nog veel meer die geheim gebleven zijn.^v De geschiedenis leert ons dat conflicten snel en onvoorspelbaar kunnen escaleren. Nationale leiders handelen niet altijd rationeel of behoedzaam, communicatie kan falen en hoogspanning neigt ertoe om misverstanden te vergroten.^{vi} Het feit dat er al zo lang geen gebruik meer gemaakt is van kernwapens is zogezegd te danken aan de doctrine van de nucleaire afschrikking. Veel daarvan is echter enkel te danken aan goed geluk en we mogen niet verwachten dat dat geluk eeuwig duurt.^{vii}

Het risico dat kernwapens gebruikt worden, vrijwillig, per ongeluk of door misrekening, is reëel. Het kan letterlijk elk moment gebeuren. Erger nog, veel experts gaan ervan uit dat het risico op het gebruik van kernwapens toeneemt, deels mede door de toegenomen snelheid van oorlog voeren veroorzaakt door het expansieve gebruik van kunstmatige intelligentie door defensie.^{viii, ix} Zolang kernwapens niet worden uitgebannen zullen ze vroeg of laat gebruikt worden, met alle rampzalige gevolgen van dien.

3. “De geest is uit de fles. Je kan kernwapens niet uitbannen zolang de technische kennis om ze te maken blijft bestaan.”

Als de geest uit de fles is en de technologische kennis om ze te maken bestaat, waarom hebben dan slechts negen landen kernwapens? Vele landen zijn in staat om kernwapens te maken, maar hebben besloten om dat niet te doen. Het niet-afleiden van nucleair materiaal bestemd voor kernenergie naar wapens wordt trouwens gecontroleerd door een zeer effectief internationaal bewakingssysteem, beheerd door het Internationaal Atoomenergieagentschap (International Atomic Energy Agency – IAEA).^x Dit systeem kan worden aangepast en uitgebreid tot alle landen eens de kernwapenlanden voor ontwapening hebben gekozen.

Meer in het algemeen kan gevaarlijke technologie succesvol gecontroleerd worden en dat gebeurt ook al. Chemische en biologische wapens zijn onwettig verklaard, net als antipersoonsmijnen, clusterbommen en verblindende laserwapens. Nuttige en economisch belangrijke chemicaliën die een gevaar voor de gezondheid bleken te zijn of gevaarlijke milieuvervuilende stoffen zijn uitgebannen en hun gebruik is wereldwijd gestopt. Dat is volstrekt mogelijk en kernwapens zijn daarop geen uitzondering. Zij hebben niets magisch.

4. “Geen enkel land zal zijn kernwapens opgeven zolang andere landen ze nog bezitten.”

Elk land met kernwapens zou deze moeten opgeven omwille van de catastrofale humanitaire gevolgen van hun gebruik. Vanuit dit perspectief is de vraag of andere landen al of niet kernwapens hebben irrelevant. Net zoals een regering niet zou zeggen: “Waarom zouden we marteling en slavernij opgeven als dat nog bestaat in andere landen?”, zo zouden regeringen niet moeten volharden in het behoud van de mogelijkheid om massaal burgerslachtoffers te maken en milieuschade aan te richten om de eenvoudige reden dat een handvol andere landen dat ook doen.

Slechts negen landen bezitten kernwapens, en ongeveer 30 andere landen zeggen daarvan afhankelijk te zijn door militaire bondgenootschappen. Dat wil zeggen dat meer dan 150 landen besloten hebben om in hun nationale veiligheid te voorzien zonder kernwapens, ook al zijn er andere landen die ze bezitten.^{xi}

Kazakhstan, Zuid-Afrika en Oekraïne hebben ooit kernwapens gehad maar besloten die op te geven. Onder meer Brazilië, Zweden en Zwitserland zijn op een bepaald moment begonnen met de ontwikkeling van kernwapens, maar hebben dat niet doorgezet. De dreigingen waar kernwapenlanden en hun bondgenoten tegenaan kijken, zijn niet zo bijzonder of uniek dat zij die niet zonder kernwapens kunnen afweren.

5. “Kernwapens opgeven kan alleen in democratieën. Autoritaire regimes zullen nooit toetreden tot een verdrag dat kernwapens verbiedt.”

Zoals eerder uitgelegd is het een mythe dat kernwapens voor veiligheid zorgen in om het even welk land – of het een democratie is of een autoritair regime heeft. Ongeacht de bestuursstructuur van een land betekenen kernwapens een veiligheidsrisico en doen ze bovendien niets om dat land te beschermen tegen echte hedendaagse veiligheidsuitdagingen zoals cyberaanvallen en klimaatverandering. Geen enkel land heeft iets te verliezen (en veel te winnen in termen van vrijmaken van middelen) als het beslist de kernwapens op te geven.

Hoewel er goede redenen zijn om kernwapens op te geven ongeacht wat andere landen doen, kunnen landen ook beslissen om samen te ontwapenen. Vijf kernwapenlanden zijn al een wettelijke verplichting aangegaan om te onderhandelen over ontwapening in het kader van het NPV. Het is bijvoorbeeld mogelijk dat twee of meer kernwapenlanden zich samen aansluiten bij het VN-Verbodsverdrag op kernwapens (UN Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons - TPNW, zie p. 9) en om samen te onderhandelen over het ontwapeningsplan dat vereist wordt in Artikel 4. Hoewel dit een uitdagende opdracht is, is ze niet uniek of bijzonder. Het is een kwestie van afstemmen van belangen en incentives – gesneden koek voor multilaterale diplomatie.

Alle kernwapenlanden – democratisch of autoritair – zullen tot ontwapening overgaan wanneer ze beseffen dat het in hun nationaal belang is om dat te doen. Het doel van de internationale campagnes ter afschaffing van kernwapens (ICAN), en van het TPNW is om dat besef te beïnvloeden. Publieke druk is één manier om dat te doen; multilaterale diplomatie en de opbouw van nieuwe wereldwijde normen zijn er andere. Alle instrumenten, kanalen en actoren hebben een rol te spelen.

6. “Kernwapens opgeven resulteert in meer conventionele wapens en hogere uitgaven voor defensie.”

Alle negen kernwapenlanden hebben al grote, performante en dure conventionele defensieapparaten. Het is dus niet vanzelfsprekend dat het bezit van kernwapens hun investeringen in conventionele militaire capaciteit vermindert. Kernwapens spelen niet een soort magische rol ‘ter verdediging’ van die landen. Deze landen kunnen perfect hun veiligheid verzekeren op dezelfde manier als andere landen dat al jaren doen. De keuze is aan hen.

Er is geen bewijs dat dit meer zou kosten. Gegeven de gigantische bedragen die kernwapenlanden aan hun arsenaal uitgeven zijn er goede redenen om aan te nemen dat het net aanzienlijk minder zou kosten.^{xii} Het is ook niet nodig om kernwapens door andere wapens te vervangen. Kernwapens hebben catastrofale humanitaire gevolgen en alle kernwapenlanden zouden beter af zijn zonder deze wapens.

7. “Je zal nooit weten of een land zijn kernwapens echt heeft vernietigd; sommige landen zullen wapens verbergen om later te gebruiken.”

Hoe zullen we weten of bijvoorbeeld Frankrijk of Pakistan effectief hun kernwapens hebben vernietigd en er toch niet in het geheim enkele bezitten? Op dezelfde manier als wij weten dat Iran, Brazilië, Zuid-Afrika, Japan, Zweden en meer dan 180 andere landen geen enkel kernwapen hebben: via regelmatige inspecties en strenge verantwoording voor alle splijtstoffen door het IAEA-bewakingssysteem. Dit systeem heeft al meer dan 50 jaar kernwapens succesvol uit de handen van de meeste landen weten te houden.

Er is geen reden om aan te nemen dat dit niet zou werken voor de negen overgebleven landen als ze eenmaal besluiten om hun kernwapens te vernietigen. Het proces van het gecontroleerd vernietigen van kernwapens is trouwens niet zo moeilijk als het misschien lijkt. Onafhankelijke wetenschappelijke experts hebben geloofwaardige en accurate technieken uitgewerkt waarmee kernwapenlanden gecontroleerd en betrouwbaar kunnen ontwapenen.^{xiii}

8. “Een verdrag dat kernwapens uitbant doet er niet toe als geen van de kernwapenlanden toetreedt. Het is nutteloos om te pleiten voor ontwapening in een forum waarin geen kernwapenlanden zitten.”

Ironisch genoeg leveren kernwapenlanden zelf het beste antwoord op de vraag welke impact een verbod zou hebben op de bestaande kernwapenlanden. Zij hebben zich vanaf het begin hevig verzet tegen het TPNW. Vandaag de dag lobbyen zij nog steeds landen wereldwijd om zich niet bij het verdrag aan te sluiten. Ze intimideerden zelfs de paus om zich niet tegen kernwapens uit te spreken.^{xiv}

Waarom? Waarom zouden zij zich zorgen maken om een verdrag dat in de woorden van een VS-ambassadeur “de voorraad kernwapens met niet één wapen zal verminderen”?^{xv} Het antwoord is dat zij, ondanks hun publiek argument dat het TPNW ineffectief zal zijn, de enorme potentiële impact van het verdrag vanaf het begin begrepen hebben. Zij realiseerden zich dat het TPNW de legitimering van kernwapens zou ontkrachten en deze wapens zou stigmatiseren. Dat houdt ook groeiende lokale en internationale druk in voor hun vernietiging en voor het beperken van financiële investeringen in hun productie. Wellicht het ergst van al: het maakt van kernontwapening een wereldwijde humanitaire, door alle landen gedeelde verantwoordelijkheid, eerder dan een exclusieve strategische zorg van een select clubje van kernwapenbezitters.

We zien dus een bizar spektakel van kernwapenlanden die andere landen ervan proberen te overtuigen dat het TPNW geen enkel effect zal hebben en die tegelijk beweren dat het verdrag zeer gevaarlijk en destabiliserend is. De Verenigde Staten stelden in de Verenigde Naties dat een verbod op kernwapens “een zeer instabiele veiligheidsomgeving dreigt te creëren, waarbinnen misvattingen of misrekeningen crises kunnen doen escaleren met onbedoelde en onvoorziene gevolgen, en dat het mogelijke gebruik van kernwapens daarbij niet valt uit te sluiten.”^{xvi} Rusland beweerde dat het TPNW “de wereld in chaos en gevaarlijke onvoorspelbaarheid dreigt te storten.”^{xvii}

Wat er ook van zij, de Verenigde Staten stuurden in oktober 2016 naar hun NAVO-partners een memo waarin ze uitlegden wat zij werkelijk van het TPNW vonden: onder andere zou het verdrag “een impact kunnen hebben op zowel niet-deelnemers als deelnemers, en zou het zelfs al voor het van kracht wordt een impact kunnen hebben”, “het zou nucleaire planning en training onmogelijk kunnen maken ... alsook kernwapengerelateerd vervoer door territoriale wateren of luchtruim” en “zou – en [is] daarvoor ontwikkeld door pleitbezorgers van een verbod – het fundament voor de uitgebreide kernwapenafschrikking van de VS onderuit kunnen halen”.^{xviii}

En dat is het dus: waarom het TPNW ertoe doet, kernachtig verwoord door een kernwapenland zelf.

9. “Het militair-industrieel complex en de wapenindustrie zullen elke ernstige vooruitgang in kernontwapening tegenhouden. Het is onrealistisch om te verwachten dat we die machtige economische belangen kunnen verslaan.”

Er zijn inderdaad economische en commerciële factoren die kernontwapening tegenwerken. Kernwapens zijn big business! Het spreekt vanzelf dat zij die dreigen geld te verliezen als de kernwapenvoorraad vermindert of vernietigd wordt zich verzetten tegen elke beweging in die richting. Dezelfde uitdaging zien we in vele sociale en milieukwesties. Maar elitaire economische belangen kunnen overwonnen worden.

Verbod op kernwapens onder internationaal recht is een cruciale stap om banken, financiële instellingen en andere investeerders ervan te overtuigen om zich terug te trekken uit bedrijven die betrokken zijn bij de productie of het onderhoud van kernwapens. Jaarlijks onderzoek toont aan dat een aantal financiële instellingen al heeft besloten om niet langer te investeren in kernwapens.^{xix}

Het baseren van het TPNW op humanitaire principes en internationale mensenrechten, en de focus op de catastrofale gevolgen van elk gebruik van kernwapens helpt om economische argumenten voor kernwapens tegen te gaan. In 2018 nog kondigde KBC nog aan dat het niet langer zou investeren in bedrijven die betrokken zijn in de kernwapenindustrie. In de aankondiging maakte de bank een expliciete verwijzing naar het TPNW. We zien dus dat het wel degelijk effect heeft.

Elke politicus maakt zich graag sterk (of zegt dat te doen) voor het behoud van jobs en het bevorderen van economische vooruitgang. Het verdedigen van productie van instrumenten voor massamoord en willekeurige vernietiging als een plan voor het scheppen van werkgelegenheid of als regionale economische stimuleringsmaatregel begint te lijken op een groteske verdraaiing van verantwoordelijk beleid. Veel bedrijven zullen het stigmatiserende effect van het TPNW ook als een groeiende onwelkome druk op hun publieke imago ervaren. Zij zullen er daarom toe neigen zich te distantiëren van bedrijvigheid die met kernwapens verbonden is. Publieke bewustwording en campagnes voor boycot door consumenten kunnen dit proces versnellen.

10. “Het nucleair Non-proliferatieverdrag (NPV) en het Alomvattend kernstopverdrag (Comprehensive Nuclear-Test-Ban Treaty – CTBT) zijn de centrale verdragen voor kernontwapening. We zouden onze inspanningen daarop moeten concentreren omdat het TPNW beide andere verdragen dreigt te verzwakken.”

Het is belangrijk om te begrijpen dat het TPNW geen alternatief of vervanging is voor het NPV, CTBT of andere verdragen en methoden. Het is een toevoeging. Het verdrag is bedoeld om “een wettelijk hiaat op te vullen” en het neemt een plaats in tussen de reeks instrumenten en processen die nodig zijn voor kernontwapening.

In de preambule herhaalt het TPNW dat “het volledig en effectief implementeren van het nucleair Non-proliferatieverdrag (NPV), dat de hoeksteen vormt van kernontwapening en non-proliferatie, een cruciale rol te spelen heeft in het bevorderen van internationale vrede en veiligheid” en het erkent “het vitale belang van het Alomvattend kernstopverdrag (CTBT) en zijn controlesysteem als een kernelement van kernontwapening en een non-proliferatieregeling”.^{xx}

Het TPNW “ondermijnt” het NPV niet, wat controle of wat dan ook betreft, in tegenstelling tot het niet onderbouwde argument van de tegenstanders van het TPNW.^{xxi} Het TPNW stelt dat partners hun deelname aan het TPNW zien als een middel om hun verplichtingen onder artikel VI van het NPV te implementeren. De controlemechanismen van het TPNW zijn minstens even solide als die van het NPV, en op sommige punten zelfs sterker.^{xxii}

Tot het TPNW toetreden weerhoudt landen er niet van om met anderen samen te werken aan de implementatie van het NPV en om het CTBT van kracht te laten worden. Het verhindert landen ook niet om te streven naar een verdrag over splijtstoffen, of maatregelen voor het beperken van nucleaire risico's, of het uitvoeren van controles, een stabielere internationale omgeving, of eender welke andere stap die kan bijdragen aan de voortgang van kernontwapening. Leidende onderhandelaars van het TPNW zijn juist actief betrokken bij het bevorderen van deze aanvullende ontwapeningsstappen.

Wij stellen vast dat het net de kernwapenlanden zijn die het van kracht worden van het CTBT blokkeren en niet de voorstanders van het TPNW. Zij zijn degenen die de start van onderhandelingen over een splijtstoffenverdrag belemmeren, die weigeren te praten over anti-alarmaatregelen, en die zich terug trekken uit wapenbeheersingsverdragen.

11. “Wat met terroristen? Jullie aanpak zegt niets over terroristische groeperingen die kernwapens verwerven.”

Het is bijzonder moeilijk om een kernwapen uit het niets te ontwikkelen.^{xxiii} Voor een terroristische groepering zou één manier om een kernwapen te verwerven zijn om essentiële onderdelen of een hele kernkop te bemachtigen van een kernwapenland. Hoe minder kernwapenlanden er zijn en hoe minder kernwapens zij bezitten, hoe moeilijker het wordt voor terroristische groeperingen om een kernwapen te verwerven. Als kernwapens volledig verboden en vernietigd worden, en als alle landen onderworpen

zijn aan het IAEA-controlesysteem, wordt het bijna onmogelijk dat een terroristische groepering een kernwapen verwerft. Accepteren dat sommige landen kernwapens blijven behouden betekent ook het accepteren van een groter risico op nucleair terrorisme.

OVER ICAN EN DE AUTEUR

De internationale campagne voor de afschaffing van kernwapens (International Campaign to Abolish Nuclear Weapons – ICAN) is een wereldwijde campagne die mensen in alle landen wil mobiliseren om hun regering te inspireren, te overtuigen en onder druk te zetten opdat zij het Verbodsverdrag op kernwapens (Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons – TPNW) zouden ondertekenen en ratificeren. ICAN bestaat uit meer dan 500 partnerorganisaties in meer dan 100 landen. Meer informatie over ICAN is te vinden op www.icanw.org.

Hoofdauteur Richard Lennane heeft jarenlange ervaring in multilaterale ontwapening en wapencontrole als Australisch diplomaat, als functionaris van de Verenigde Naties en als ngo-activist. Richard werkte bij het Verenigde Naties Bureau voor ontwapeningszaken (United Nations Office for Disarmament Affairs) van 2001 tot 2013; hij was hoofd van de ondersteuningsafdeling voor de implementatie van de conventie over biologische wapens (Biological Weapons Convention Implementation Support Unit) vanaf de oprichting in 2007. Van 2014 tot 2016 leidde hij de provocatieve en controversiële ngo Wildfire en van 2016 tot 2020 was hij algemeen directeur van het Geneva Disarmament Platform.

De vertaling van het Engels naar het Nederlands werd verzorgd door Hugo Swinnen.

OVER HET VN-VERBODSVERDRAG OP KERNWAPENS (UN TREATY ON THE PROHIBITION OF NUCLEAR WEAPONS - TPNW)

Op 7 juli 2017 – na een decennium *advocacy*werk door ICAN en zijn partners – sloot een overweldigende meerderheid van landen een wereldwijde overeenkomst – een mijlpaal – om kernwapens uit te bannen. Officieel staat dit bekend als Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons – TPNW (Verbodsverdrag op kernwapens).

Het TPNW verbiedt landen om kernwapens te ontwikkelen, te produceren, te vervaardigen, te verplaatsen, te bezitten, op te slaan, te gebruiken of daarmee te dreigen, of toe te laten dat ze op hun territorium worden gestationeerd. Ook verbiedt het verdrag hen om anderen te ondersteunen, aan te moedigen of aan te zetten tot dergelijke activiteiten over te gaan.

Een land dat kernwapens bezit kan tot het verdrag toetreden als het ermee akkoord gaat om die wapens te vernietigen volgens een juridisch bindend, tijdgebonden plan. Zo kan ook een land dat kernwapens van een ander land op zijn territorium stationeert, toetreden als het toezegt om deze tegen een vastgelegde deadline te verwijderen.

Landen zijn verplicht om hulp te verlenen aan alle slachtoffers van het gebruik en testen van kernwapens en om maatregelen te nemen voor het herstel van de vervuilde omgeving. De preambule erkent de geleden schade die uit kernwapens voortkomt, met inbegrip van de disproportionele impact op vrouwen en meisjes, en op inheemse bevolkingsgroepen in de hele wereld.

Het TPNW treedt in werking wanneer 50 landen het geratificeerd hebben.

EINDNOTEN

- ⁱ Jens Stoltenberg, "Germany's support for nuclear sharing is vital to protect peace and freedom," 11 mei 2020, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_175663.htm.
- ⁱⁱ United Nations, Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons, <https://www.un.org/disarmament/wmd/nuclear/NPT/>.
- ⁱⁱⁱ International Campaign to Abolish Nuclear Weapons, "Catastrophic Harm", https://www.icanw.org/catastrophic_harm.
- ^{iv} Hans Kristensen, "Alert Status of Nuclear Weapons," Federation of American Scientists, april 2017, https://fas.org/wp-content/uploads/2014/05/Brief2017_GWU_2s.pdf.
- ^v Patricia Lewis, Heather Williams, Benoît Pelopidas and Sasan Aghlani, *Too Close for Comfort: Cases of Near Nuclear Use and Options for Policy*, Chatham House, 28 april 2014, <https://www.chathamhouse.org/publications/papers/view/199200>.
- ^{vi} The Cuban Missile Crisis is a classic example of conflict escalation: <https://www.history.com/topics/cold-war/cuban-missile-crisis>.
- ^{vii} Benoît Pelopidas, "The unbearable lightness of luck: Three sources of overconfidence in the manageability of nuclear crises" *European Journal of International Security*, 30 mei 2017, DOI: <https://doi.org/10.1017/eis.2017.6>.
- ^{viii} Science and Security Board, "Closer than ever: It is 100 seconds to midnight," *Bulletin of the Atomic Scientists*, 23 januari 2020, <https://thebulletin.org/doomsday-clock/current-time/#full-statement>.
- ^{ix} International Campaign to Abolish Nuclear Weapons, "Briefing: Emerging technologies and nuclear weapon risks," 28 januari 2020, https://www.icanw.org/briefing_emerging_technologies_and_nuclear_weapon_risks.
- ^x Meer over de IAEA-bewaking: <https://www.iaea.org/topics/basics-of-iaea-safeguards>.
- ^{xi} Lees hier meer over welke landen kernwapens hebben afgewezen: <https://banmonitor.org/tpnw-compliance>.
- ^{xii} International Campaign to Abolish Nuclear Weapons, Enough is Enough: Global Nuclear Weapons Spending 2019, mei 2020, https://www.icanw.org/report_73_billion_nuclear_weapons_spending_2020.
- ^{xiii} Pavel Podvig, Ryan Snyder and Wilfred Wan, *Evidence of absence: Verifying the removal of nuclear weapons*, United Nations Institute for Disarmament Research, 2018 <https://www.unidir.org/files/publications/pdfs/evidence-of-absence-verifying-the-removal-of-nuclear-weapons-en-722.pdf>.
- ^{xiv} Cécile Chambraud en Nathalie Guibert, "En visite au Japon, le pape François compte se positionner contre l'arme nucléaire", *Le Monde*, 22 november 2019, https://www.lemonde.fr/international/article/2019/11/22/le-pape-francois-contre-l-arme-nucleaire_6020128_3210.html.
- ^{xv} Tweet van Robert Wood op 11 november 2019, <https://twitter.com/USAmbCD/status/1193929451408633858>.

-
- ^{xvi} Frank Rose, "Opening Statement to the UN General Assembly," 12 oktober 2015, https://reachingcriticalwill.org/images/documents/Disarmament-fora/1com/1com15/statements/12October_USA.pdf.
- ^{xvii} Zie het officiële verslag van de Eerste commissie van de VN-Algemene Vergadering op 4 oktober 2016: <https://undocs.org/en/A/C.1/71/PV.3>.
- ^{xviii} International Campaign to Abolish Nuclear Weapons, "US Pressured NATO States to Vote No to a Ban," november 2016, https://www.icanw.org/us_pressured_nato_states_to_vote_no_to_a_ban.
- ^{xix} Zie de *Don't Bank on the Bomb*-rapporten van PAX voor meer informatie: <https://www.dontbankonthebomb.com>.
- ^{xx} United Nations, The Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons, <https://www.un.org/disarmament/wmd/nuclear/tpnw/>.
- ^{xxi} Voor een uitgebreidere juridische analyse van het TPNW en het NPV zie: <http://intl.no/wp-content/uploads/2018/10/TPNW-Setting-the-record-straight-Oct-2018-WEB.pdf>.
- ^{xxii} Voor een meer gedetailleerde analyse van het controlesysteem in het TPNW en het NPV zie: <https://banmonitor.org/the-history-of-the-tpnw/safeguards-and-verification-under-the-tpnw>.
- ^{xxiii} Antonia Ward, "Is the Threat of Nuclear Terrorism Distracting Attention from More Realistic Threats?" RAND, 27 juli 2018, <https://www.rand.org/blog/2018/07/is-the-threat-of-nuclear-terrorism-distracting-attention.html>.